

In memoriam

Ante Pažanin (Vinišće, 1930. – Zagreb, 2015.)

Profesor emeritus Ante Pažanin preminuo je u subotu, 28. ožujka 2015. Bio je ugledan znanstvenik, častan čovjek, srdačna osoba, drag učitelj, pouzdan prijatelj i poticajan sugovornik. Činio je mnoga dobra djela, prenosio na slušatelje i učenike vlastiti misaoni žar i profesorski poziv u duhu starih filozofa. Pri tomu je pokazivao blisku ljudsku zauzetost, uvažavanje i razumijevanje drugih, razborit pristup i pravednu rasudbu. O tomu na najbolji način mogu posvjedočiti oni koji su imali povlasticu dijeliti s njime zajedničke trenutke življenja i susreta. Ostat će po svojim vrlinama u trajnoj i lijepoj uspomeni brojnim naraštajima svojih studenata i kolega.

U svjetlu Fichteove znamenite maksime da svatko bira onakvu filozofiju kakav je čovjek, životno je geslo profesora Pažanina bilo vođenje dijaloga o bitnim stvarima i približavanje u različitosti. Najviše je uzdizao te u svojim razmatranjima tematizirao vrline pravednosti i prijateljstva. Njegova je životna filozofija, prema uzoru na Aristotela i Husserla, proizlazila iz svijeta života te se zasnivala na vrednotama ljudske solidarnosti i sveopće tolerancije. Težio je svagda točkama povezivanja i zajedništvu, djelovanju skupa, suradnji i razgovoru. Djelovao je u skladu s visokim ćudorednim načelima, ravnajući se prema općem dobru ljudske zajednice. Znatno je naglasak stavljao na krepost prijateljstva o kojoj njegov omiljeni filozof Aristotel kazuje:

»Mladom je čovjeku prijateljstvo pomoć da ne čini pogreške, starcu pomaže u njezi i dopunjuje ga gdje zbog slabosti sam ne može djelovati, odrasle potiče na plemenita djela; jer 'dva skupa' mogu valjanije misliti i djelovati.«¹

Pod tim vidom opisao bih naš susret i blisku suradnju koja je započela prije više od tri desetljeća. Upoznali smo se nakon njegova izlaganja i poučnoga tumačenja Hegelove filozofije prava i politike na simpoziju Hrvatskoga filozofskog društva 1983. u prostorijama Školske knjige u Zagrebu. Pitanja i rasprava koja je uslijedila bili su u duhu sokratovskih dijaloga usmjerenih na bit stvari. Svojom erudicijom i strpljivim prijateljskim savjetima otvarao je široke duhovne horizonte na kojima su se sastajali i izmjenjivali misli Aristotel i Hegel. Primio me na projekt kao mladoga znanstvenog istraživača na Fakultetu političkih znanosti, zajednički smo prevodili knjigu njegova dragoga i uvažavanoga profesora Joachima Rittera *Metafizika i politika*, čiji su nas stavovi o blizini Aristotelove i Hegelove praktične filozofije povezivali i inspirirali. S velikim je ljudskim uvažavanjem znao saslušati sugovornika i

1

Aristotel, *Nikomahova etika*, 1155a10–15.

potaknuti na dijalog uvijek u navedenom Aristotelovu geslu da *‘dva skupa’ mogu valjanije misliti i djelovati*.

Uz njegovu osobnu nazočnost, imao sam iznimnu prigodu u povodu 80. rođendana 2010. prirediti okrugli stol i potom objaviti tematski blok u njegovu čast. Skup su zajednički organizirali Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu i Hrvatsko filozofsko društvo. U naslovu znanstvenoga skupa istaknute su tri ključne odrednice koje su u bitnome obilježile njegovo plodno filozofsko stvaralaštvo: *politika, praktična filozofija i svijet života*.²

Crtice iz života

Opraštajući se od vrijednoga suradnika i dugogodišnjega člana Savjeta časopisa *Filozofska istraživanja* i *Synthesis philosophica*, prigoda je u ovom nekrologu ukazati na neke postaje na njegovu životnom putu. Rođen je 1. veljače 1930. u mjestu Vinišće koje pripada općini Marina pokraj Trogira. Riječ je o starom ribarskom naselju koje se uz ribarstvo bavilo ponajviše poljoprivredom, a u novije vrijeme sve više turizmom. Bio je priso vezan uz svoj rodni kraj kamo je odlazio više puta godišnje, a u pravilu je u zavičaju provodio ljetne dopuste. S ponosom je pripovijedao o tome kako je vlastitim rukama gradio obiteljsku kuću. Na poseban je način i sa zahvalnošću primio priznanje za životno djelo koje mu je 2003. uručila rodna općina Marina za »dugogodišnji znanstveni i stručni rad« kojim je pridonosio »promicanju marinskoga kraja«. Tamo je bio poznat i omiljen kao sokratovski filozof koji je rado i živahno, često na trgu i rivi, sudjelovao u prigodnim učenim razgovorima i dijalektičkim disputacijama o raznovrsnim mudroslovnim i životnim temama.

Od njega sam jednom prigodom dočuo za neobičnu anegdodu vezanu uz nadimak *Mate* i zamjenu krsnoga imena koje je prihvaćeno tek naknadno kao službeno ime. Zgodu je lijepo opisala njegova kćerka Ana u životopisu objavljenu prigodom obilježavanja njegova 80. rođendana.³ Kada je krenuo u osnovnu školu, 12. ožujka 1939., doznao je da ime pod kojim je upisan u knjigu rođenih nije *Mate* nego *Ante*. Roditelji su mu nadjenuli ime *Mate*, ali je mjesni župnik u matičnu knjigu rođenih upisao *Ante Pažanin Antin* umjesto *Mate Pažanin Antin*. To je izašlo na vidjelo kada je učitelj Stjepan Smolje prozvao svu djecu na početku škole. Što je zakonito upisano u knjige valja poštovati, uvjetovao je učitelj. I tako je Ante postalo njegovo službeno ime, kao i očevo, koje je prihvatio i nosio do kraja života. Ime *Mate* postalo je nadimak koji su znali samo bližnji i bolje upućeni.

Osnovnu školu pohađao je u rodnom Vinišću od 1939. do 1942. Naobrazbu je nastavio privatnom podukom i kasnije gimnazijom u Trogiru. Sklonost prema humanističkoj naobrazbi i duhovnim znanostima, filozofiji i jezicima stekao je u ranoj mladosti. Zacijelo je na odabir njegova životna poziva stanovit utjecaj imao izniman čovjek i duhovni uzor, učitelj široke naobrazbe i zanimanja, don Ante Škobalj, koji je bio neko vrijeme župnik i vjeroučitelj u Vinišću. Uz raznovrsne umjetničke i znanstvene sklonosti, Škobalj je bio i poliglota koji je uz nekoliko stranih jezika poznao staroslavenski, grčki i latinski. U njegovu nekrologu opisao je Drago Šimundža bogatu i višestruku duhovničku, stvaralačku i znanstvenu djelatnost.⁴ Pisao je pjesme, pouke, objavio povijesno-znanstveni roman *Izlazak iz svemira* 1988., scenska prikazanja, a posebice je povijesno istraživao život, čudoređe i vjeru starih Hrvata. O tome je objavio knjige *Obredne gomile* 1970. i *Vjera starih Hrvata* 1986. Od početka 1942. do 1944. Ante Pažanin pomaže don Škobalju u kućanskim

poslovima. Tu započinje njegova priprema za odlazak u sjemenište u Split i izvanredno polaganje prvoga razreda klasične gimnazije. U nakanama su ga, međutim, omela ratna zbivanja, talijanska okupacija Dalmacije i dolazak Nijemaca nakon povlačenja Talijana.

U spomenutoj »bio-bibliografiji« osvijetljena je uloga don Škobalj, koji je i sam u životu pretrpio mnoge političke progone, ne samo po zaslugama za početke humanističke naobrazbe nego i u važnom događaju koji je utjecao na životnu sudbinu vlastitoga učenika u ratnom vohoru. Na njegov je nagovor i savjet Pažanin kao četrnaestogodišnji dječak početkom 1944.

»... na staroj cesti između Vinišća i Marine pobjegao iz kolone Vinišćana koje su Nijemci odvodili u sabirni centar u Trogiru. Svoje je roditelje našao mjesec dana kasnije u Vinišću, gdje su se krili po brdima i čekali vezu za partizanski zbjeg. To su dočekali u proljeće 1944. godine kada su preko Ploča prebačeni na Vis, a odatle kao nesposobni za borbu preko Italije upućeni u zbjeg u Afriku – u El Shatt i El Katadbu.«⁵

Uspomene na izbjeglištvo u Egiptu mnogih hrvatskih obitelji iz Dalmacije, koje podsjeća na drevne biblijske opise, duboko su se usjekle u pamćenje mladoga Ante Pažanina i o tome je znao sa sjetom i vrlo poučno pripovijedati.

Po svršetku Drugoga svjetskog rata, od 1945. do 1947., pohađao je nižu gimnaziju u Trogiru. Zatim je svršio Učiteljsku školu u Šibeniku, koju je pohađao od 1947. do 1950. Visoko školovanje nastavio je studijem filozofije te njemačkoga jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, od 1951. do 1955. Akademsku godinu 1955./1956. studirao je na Sveučilištu u Göttingenu, a sljedeću, 1956./1957., na Sveučilištu u Münsteru. Nakon povratka u domovinu diplomirao je 1957. kod dva vodeća profesora u svojim strukama – filozofiju kod profesora Vladimira Filipovića, a germanistiku kod profesora Zdenka Škreba. S profesorom Filipovićem zadržao je trajno dobar i prijateljski odnos uzajamnoga uvažavanja i filozofske suradnje. Njegovao je suradnju i s Institutom za filozofiju, koji je Filipović vodio, a ta se plodna suradnja nastavila i nakon Filipovićeve odlaska s čelnoga mjesta u Institutu. Sa simpatijama je pripovijedao o seminaru i poučnim oblicima nastave profesora Škreba, a s radoznalošću je pratio zbivanja i u tom području.

Na studiju se, između ostalih, družio s Brankom Brujić, Borisom Kalinom, Vjekoslavom Mikecinom, Zlatkom Posavcem i Edom Pivčevićem, koji su svaki na osebujan način ostavili svjedočanstva i tragove u filozofskom životu. S posljednjim se susretao ne samo na studiju u domovini nego i na studijskom boravku u inozemstvu. Pivčević je također boravio na studiju u Münsteru, a kasnije je otišao u Veliku Britaniju gdje je načinio značajnu sveučilišnu karijeru kao profesor u Bristolu. Pažaninu se nije svidio način na koji je Pivčević vrlo kritički ocrtao svoje »slike iz pamćenja« na studijsko vrijeme.⁶ Iskustvo življenja i djelovanja u domovini bilo je zacijelo drugačije od slika stečenih

2
»Politika, praktična filozofija i svijet života. U povodu 80. obljetnice života Ante Pažanina«, *Filozofska istraživanja*, 123 (3/2011), str. 489–522.

3
Ana Pažanin, »Bio-bibliografija Ante Pažanina«, *Politička misao*, 3/2010, str. 138. U ovom se nekrologu na nekoliko mjesta preuzimaju podatci iz navedene »bio-bibliografije«.

4
Drago Šimundža, »Učitelj i uzor. In memoriam: don Ante Škobalj (Duće, 1914. – Split, 2000.)«, *Slobodna Dalmacija*, 24. rujna 2000.

5
A. Pažanin, »Bio-bibliografija Ante Pažanina«, str. 138.

6
Edo Pivčević, *Slike iz pamćenja*, Naklada Jurčić, Zagreb 1998.

u inozemstvu. Odatle su se očito otvorile različite perspektive i pogledi na zajedničku stvarnost i likove.

Nezaobilazan je u opisu Pažaninova života odnos prema jednom od najkarizmatičnijih filozofa tog razdoblja – Vanji Sutliću. S njime ga vezuje mnoštvo osobnih i karijernih poveznica. Radili su na istim sveučilišnim ustanovama veći dio radnoga vijeka, premda su u mnogim bitnim pogledima na filozofiju i stvarnost bili puka opreka. Jedan je bio skloniji Platonovu načinu filozofiranja, drugi Aristotelovoj praktičnoj filozofiji, prvi je naginjao elitističkim vrlinama i mudrosti izabраниh, drugi je bio orijentiran prema razboritosti skupa života i ćudorednom građanskom življenju. Na filozofskim skupovima na kojima su zajednički sudjelovali često je bila vidljiva napetost u pristupima i tumačenjima. Vodili su brojne rasprave, ali uz iznimno međusobno uvažavanje. Sutlića je upoznao kao nastavnika za vrijeme studija u Zagrebu, a onda je 1958., kao njegov asistent za Povijest filozofije, pošao na Filozofski fakultet Sveučilišta u Sarajevu, gdje je ostao do 1963. Za vrijeme službovanja u Sarajevu Pažanin je izradio doktorski rad i postao sveučilišni docent.

Kao asistent u Sarajevu odlazi na inozemni dvogodišnji studijski boravak u Njemačku, gdje se bavi istraživanjem fenomenologije i osobito stvaralaštvom Edmunda Husserla. Na tu je temu doktorirao 1962. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Kölnu kod Ludwiga Landgrebea i Karl-Heinza Volkman-Schlucka. Na njegovo filozofsko profiliranje osobito su ostavili plodan trag profesori Joachim Ritter i Ludwig Landgrebe. Prema svojim profesorima osjećao je izrazitu lojalnost i nastojao je ukazati na značenje njihovih ideja i djela. Prevodio je njihova djela i referirao se na zajedničke filozofske postavke. Doktorsku disertaciju pod naslovom *Wissenschaft und Geschichte in der Phänomenologie Edmund Husserls* objavio je na njemačkom 1962. Hrvatski je prijevod tiskan 1968. pod naslovom *Znanstvenost i povijesnost u fenomenologiji Edmunda Husserla*, a za knjigu je iste godine dobio nagradu Grada Zagreba za filozofiju.

Najveći dio radnoga vijeka proveo je na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Kao docent dolazi godinu dana nakon osnivanja Fakulteta, 1963., te se u punom smislu zauzima za njegovo etabliranje u sveučilišnoj zajednici. Postaje prodekan i radi na afirmaciji mlade akademske ustanove. U zvanje izvanrednoga profesora promaknut je 1968., a od 1974. do umirovljenja 2000. predaje kao redoviti profesor predmet Filozofija politike, prava i povijesti. Bio je glavni i odgovorni urednik biblioteke *Politička misao* od 1970. do 1980. Uz funkciju prodekana, u dva je mandata obnosio dužnost dekana Fakulteta. Prvi je put nastupio na dekansku dužnost u prevratničko vrijeme, 1971.–1973., a drugi put u osvit demokratskih promjena, 1988.–1990. Nastavio je djelovati na Fakultetu i nakon odlaska u mirovinu kao *professor emeritus*. Sveučilište u Zagrebu dodijelilo mu je počasno zvanje 2001. za posebne zasluge za razvitak i napredak Sveučilišta, te za međunarodno priznatu znanstvenu i nastavnu izvrsnost.

Brojni naraštaji studenata pamte ga po izvrsnim i dobro pripremljenim predavanjima te po srdačnoj komunikaciji. Prepričavaju se anegdote o tome kako je nakon ispita s poštovanjem i uvažavanjem čestitao studentima na postignutom uspjehu. Ostalo mi je u sjećanju kako se strogo i s kantovskom dosljednošću pridržavao točnosti u svim nastavničkim dužnostima. Kada bi zbog nekoga razloga zakasnio makar i uobičajenu akademsku četvrt molio je da se o tome obavijeste studenti. Iznimno je držao do časti i dostojanstva svake osobe, svaki oblik kršenja dužnosti prema drugima smatrao je neprihvatljivim.

Uz teoretska promišljanja politike, zanimljiv je svakako i njegov politički angažman. S osamnaest godina primljen je kao izvrstan učenik i antifašist u članstvo Komunističke partije, dok je bio polaznik Učiteljske škole u Šibeniku. Tu je nakon dvije godine, 1950., postao sekretar Kotarskoga komiteta Narodne omladine. Sudjelovao je aktivno u buđenju demokratske svijesti u Hrvatskoj, poglavito nakon Brijunskoga plenuma 1966. Krajem šezdesetih godina Fakultet političkih znanosti postaje ustanova na kojoj su nositelji novih struja u partijskim redovima kao što su Savka Dabčević-Kučar i Miko Tripalo imali uporište nasuprot praksisovskim krugovima na Filozofskom fakultetu. Međutim, nakon sloma Hrvatskoga proljeća njegovi se politički nazori sve više razilaze sa službenim partijskim stavovima. Na osobit je način to izašlo na vidjelo nakon plenuma CK SKJ u Karadordevu, 29. studenoga 1971. Tada je kao dekan Fakulteta gorljivo branio ustanovu i nastojao zaštititi kolege sveučilišne profesore optužene za hrvatski nacionalizam. Među optuženima posebice su terećeni Ivan Iko Babić, Nerkez Smailagić i Zvonimir Baletić, od kojih je svaki prošao težak put progona i osude. Izravno se suprotstavio partijskim tijelima tražeći da o djelovanju i radnom statusu spomenutih profesora treba donijeti odluku Znanstveno-nastavno vijeće koje ih je izabralo, a ne političke organizacije i forumi izvan Fakulteta i Sveučilišta. U razdoblju političkih represija i obračuna s »hrvatskim nacionalistima« takvo pravedno zalaganje dekana i zauzimanje za progonjene kolege dovelo je do njegova isključenja iz Saveza komunista neposredno nakon prestanka dekanskoga mandata te do optužbe za »građanski liberalizam i konzervativizam«. Premda je ostao i dalje raditi na Fakultetu, političke etikete i prikačena nepodobnost bile su stanovit uteg za društveni angažman i znanstveno djelovanje. Ta je fama o nepodobnosti lebdjela nad njim i tijekom osamdesetih godina kada smo surađivali, ali se on nije osvrtao na to nego je nastojao neometano se posvetiti svojem profesorskom i istraživačkom radu. Nakon razlaza s Partijom i neugodnih iskustava nije pripadao ni jednoj stranci ni pokretu. S velikom je pozornošću i zauzetošću pratio demokratsko otvaranje u Hrvatskoj i podupirao promjene u pravcu demokratizacije i državne samostalnosti.

Značajna je bila njegova uloga i nemali doprinos u izgradnji i razvoju Inter-univerzitetskoga centra (IUC) u Dubrovniku kao mjesta dijaloga Zapada i Istoka, osebujnoga znanstvenog prozora u suvremeni svijet. To međunarodno središte može se promatrati i kao svojevrsni pandan praksisovskoj Korčulanskoj ljetnoj školi. Razvio je blisku suradnju s utemeljiteljem IUC-a Ivanom Supekom. Obnosio je dužnost zamjenika generalnoga direktora IUC-a od 1973. do 1977. te je u tom početnom razdoblju djelovanja znatno pridonio oblikovanju i učvršćenju te važne međunarodne znanstvene ustanove. Razvio je iznimno plodnu suradnju na poslijediplomskim tečajevima s uglednim međunarodnim znanstvenicima kao što su Hans-Georg Gadamer, Bernhard Waldenfels, Jan M. Broekmann, Henning Ottmann i mnogi drugi. Prvi međunarodni poslijediplomski tečajevi trajali su po nekoliko tjedana i o njima je pripovijedao s velikim zanosom. Potom je više od dvadeset godina kontinuirano vodio i organizirao međunarodne tečajeve i skupove iz fenomenologije i političke filozofije. Pridonio je otvaranju dijaloga između fenomenologije i marksizma, a ugledna nakladnička kuća Suhrkamp iz Frankfurta objavila je zbornike na tu temu koje je uredio zajedno sa suradnicima iz Njemačke. U okviru IUC-a u Dubrovniku predavao je na poslijediplomskom studiju *Filozofija znanosti*, koji je utemeljio i vodio Ivan Supek.

U filozofskim krugovima Pažanin je posebice blisko surađivao i njegovao prijateljske odnose s profesorom Danilom Pejovićem. S njime ga veže slična filozofska orijentacija, sklonost Aristotelovoj praktičnoj filozofiji, herme-

neutici i politici. Veže ga nadalje i solidarnost u prijeporu s praksisovskim krugom unutar Hrvatskoga filozofskog društva. Kada je Pejović s Antom Marinom isključen ih Hrvatskoga filozofskog društva 1966., Pažanin se također povukao u znak solidarnosti, ali je početkom devedesetih godina Pažanin pristao uključiti se u obnovljeni rad Hrvatskoga filozofskog društva i preuzeti dužnost predsjednika, od 1993. do 1995., za razliku od nekih kolega profesora koji su ostali distancirani i nisu mogli prevladati podjele naslijeđene iz šezdesetih i sedamdesetih godina. Na Fakultetu političkih znanosti vrlo je plodno surađivao posebice s filozofskim krugom u kojemu su djelovali profesori od Branke Brujić do Davora Rodina i Zvonka Posavca.

Između brojnih domaćih znanstvenih skupova posebice se izdvajaju simpoziji Hrvatskoga filozofskog društva i manifestacije Fakulteta političkih znanosti na kojima je redovito sudjelovao. Od mnoštva međunarodnih znanstvenih skupova spomenuo bih da je dao znatan prinos Augsburško-zagrebačkim razgovorima o »filozofiji u svijetu i svijetu u filozofiji«, koji smo zajednički organizirali profesor Arno Baruzzi i moja malenkost u Augsburgu 1988., potom u Zagrebu 1990. te ponovno u Augsburgu 1993.

Bio je ponosan na svoj humboldtovski status i redovito je odlazio na skupove i manifestacije Zaklade Alexander von Humboldt. Bio je među utemeljiteljima Kluba hrvatskih humoboldtovaca, a od 1996. do 1998. obnosio je dužnost predsjednika Kluba. Nije se uklanjao dužnostima kada je na njega došao red, kako je imao običaj kazati, te je svakoj nastojao dati znatan obol. Zbog toga su ga kolege iznimno cijenili, posebice po načelnosti i solidnosti njegova rada u kojemu je svima težio dodijeliti primjereno mjesto i ulogu. Također među znanstvenim i sveučilišnim funkcijama valja spomenuti kako je od 1987. do 1994. bio predsjednik Matične komisije za filozofiju, politologiju i sociologiju, a od 1994. do 1999. predsjednik Područnog vijeća za društvene znanosti u Republici Hrvatskoj. Na svakom je mjestu pokazao iznimno umijeće razumijevanja predmeta i sklonost iznalaženju pravilnih rješenja uz maksimalno uvažavanje i demokracičnost postupanja.

Postignuća i stvaralaštvo

Tijekom života dobio je niz nagrada i priznanja za znanstveni i stručni rad. Prvo veliko priznanje bilo je dobivanje nagrade Grada Zagreba za filozofiju 1968. za knjigu *Znanstvenost i povijesnost u filozofiji Edmunda Husserla*. Potom je 1990., u godini demokratskoga prevrata, primio republičku nagradu za društveno-humanističke znanosti za knjigu *Metafizika i praktična filozofija*. U znak priznanja za zasluge u znanstveno-kulturnoj suradnji između Njemačke i Hrvatske dodijeljena mu je Humboldtova medalja u vrijeme kada je bio predsjednik Kluba, 1997. Iste ga je godine Predsjednik Republike Hrvatske odlikovao Redom Danice hrvatske s likom Ruđera Boškovića. Spomenuta je već nagrada za životno djelo koju je 2003. primio od Općine Marina. Za pisca ovih redaka bila je velika čast što je imao prigode sudjelovati u svečanosti dodjele državne nagrade za »cjelokupni znanstvenoistraživački rad u području društvenih znanosti, posebno za pitanja etike i politike u suvremenom svijetu«, koja mu je dodijeljena u Hrvatskom saboru u lipnju 2005.

Popis objavljenih djela u bio-bibliografiji pokazuje jedanaest tiskanih naslova knjiga u razdoblju od četrdeset i pet godina, od prve 1962. do posljednje 2007. I prva i posljednja posvećene su tematici fenomenologije, prva djelu Edmunda Husserla, posljednja fenomenologiji političkoga svijeta. Središnji dio korpusa čini pet knjiga usredotočenih na filozofijsko promišljanje politi-

ke. Niz seže od *Filozofije i politike* 1973. i *Moderne filozofije i politike* 1986. preko *Metafizike i praktične filozofije* 1988. do dva »priloga praktičnoj filozofiji« – *Um i povijest* 1992. i *Etika i politika* 2001.

Uz to su zabilježeni naslovi osamdeset i četiri studije te pedeset i dva članka iz širokoga spektra tema, ponajviše iz grane političke i praktične filozofije. Objavio je također trideset stručnih radova, recenzija i prikaza. Među prijevodima s njemačkoga ističu se dvije knjige Edmunda Husserla, *Kriza evropskih znanosti i transcendentna fenomenologija* 1990. i *Filozofija kao stroga znanost i druge rasprave* 2003., *Prirodno pravo i ljudsko dostojanstvo* Ernsta Blocha 1977. te *Metafizika i politika* Joachima Rittera 1987. Dio pobrojanih znanstvenih radova objavljen je u međunarodnim publikacijama i na stranim jezicima, ponajviše u Njemačkoj, ali i u Velikoj Britaniji i drugim zemljama.

Polazeći, s jedne strane, od Aristotelove koncepcije *praktične filozofije* i njezine obnove u suvremenim raspravama, osobito u djelima Joachima Rittera i Hans-Georga Gadamera, naglašavao je jedinstvo etike i politike. Za razliku od metafizike novoga vijeka ili mitologije staroga vijeka, tako shvaćena praktična filozofija pomaže u istraživanju i razumijevanju konkretne povijesne situacije suvremenoga čovjeka. Naglasak je na »etičko-političkom djelovanju slobodnih građana u (...) političkim zajednicama i u njihovim savezima te na pozitivnim rezultatima što su ih u svjetskoj povijesti razvili europski narodi upravo kao svojevrsnu europsku kulturu, filozofiju i znanost«. ⁷ Tražio je i u modernim povijesnim uvjetima klasičnu povezanost etike i politike u ljudskom življenju u zajednici.

S druge strane, razumijevanje svijeta života upućuje na duhovnu baštinu koju je Pažanin preuzeo od utemeljitelja fenomenološkoga pokreta Edmunda Husserla, poglavito iz njegova promišljanja uzroka krize europskih znanosti i transcendentne fenomenologije. Pojam *svijeta života* kao »svijeta kako se pojavljuje u svakodnevicu«, kako ga je označio Gadamer, iskazuje temeljnu zadaću fenomenološke filozofije preuzetu iz grčkih prauzora, prema kojoj ona iz prakse života mora izdvajati apriorne strukture i filozofijske zakonitosti našega bitka u svijetu i dovoditi ih do pojma.

Povezujući te dvije tradicije, Aristotelovu praktičnu filozofiju s Husserlovim fenomenologijskim promišljanjem svijeta života, Pažanin je u svojim djelima izložio osebujnu filozofiju koja zaslužuje pozornost, čije dosege i uvide treba vrednovati te nastaviti dalje istraživati. Težište je na vrednotama i svrhama dobra činjenja i življenja u ljudskoj zajednici. Tražio je putove fenomenologije političkoga života iz obzora europske tradicije u kojoj se politika prepoznaje

»... kao svjesno nastojanje ljudi oko ozbiljenja pojedinih aspekata povijesnog svijeta života u obliku postizanja najvišeg dobra što ga ljudi mogu postići kao ljudsko dobro u državi kao zajednici slobodnih i jednakih građana.« ⁸

Slobodan čovjek u građanskom društvu jednakosti glavna je svrha kojoj treba služiti politički ustroj i pravni poredak.

Pavo Barišić

⁷ Ante Pažanin, *Fenomenologija političkog svijeta*, Politička kultura, Zagreb 2007., str. 12.

⁸ Ibid.